

AR TEBEAKTUALUS IR AR TEBEMOTERIŠKAS „MOTERŲ RAŠYMAS“

Eglė Kačkutė

Vilniaus universiteto Literatūros istorijos ir teorijos katedros doktorantė

Rašytinės moterų kūrybos studijos yra paini literatūrologijos sritis. Po didžiulio literatūros šia tema Prancūzijoje ir Didžiojoje Britanijoje antplūdžio septintajame, aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje šiuo metu jaučiamas tam tikras sąstingis¹. Yra manančių, kad moterims vi-

¹ Kritinės medžiagos apie prancūzų bei britų moterų literatūrą nuo 1990-ųjų nėra daug. Tarp britų studijų paminėtini du leidiniai: Beate Neumeier (ed.), *Engendering Realism and Postmodernism: Contemporary Women Writers in Britain*, Amsterdam, New York: Rodopi, 2001; Emma Parker (ed.), *Contemporary British Women's Writing. Essays and Studies*, vol. 56, Cambridge: Boydell and Brewer, 2004. Šiuolaikinės prancūzų moterų literatūros studijas skatina britų akademinė darbo grupė "Contemporary Women's Writing in France", kurios nariai aktyviai spausdina straipsnius periodiniuose akademinuose leidiniuose, leidžia rinkinius ir knygas. Žr. Gill Rye, Michael Worton (eds.), *Women's Writing in Contemporary France: New Writers, New Literatures in the 1990s*, Manchester and New York: Manchester University Press, 2002; Nathalie Morello, Catherine Rodgers (eds.), *Nouvelles écrivaines: Nouvelles voix?*, Amsterdam: Rodopi, 2002; Colette Sarrey-Strack, *Fictions contemporaines au féminin*, Paris: L'Harmattan, 2002; Gill Rye (ed.), "Contemporary Women's Writing in French", *Journal of Romance Studies*, vol. 2, No. 1, Spring 2002; Shirley Jordan, *Contemporary French Women Writing: Women's Visions, Women's Voices, Women's Lives. Modern French Identities* 37, Oxford, Bern, New York: Peter Lang, vol. 5, 2004. Kita vertus, šiuolaikinė prancūzų ir britų moterų kūryba gana plačiai aptariama bendriesiems šiuolaikinės literatūros klausimams skirtuose leidiniuose bei konferencijose. Jų sąrašas būtų per ilgas, o problemas, susijusias su moterų kūrybos reprezentacija tokiuose leidiniuose, aptarsime pačiame straipsnyje.

suomenėje *lyg ir* pasiekus lygiateisiškumo, nebeaktualios tampa ir moterų literatūros studijos. Ankstesnės kartos feminizmo judėjimas, moterų literatūra bei feministinė kritika pasiekė nemažai laisvių, tačiau, galimas daiktas, kartu sukūrė iliuziją, kad viskas jau pasiekta. Šiame straipsnyje nežadame leisti į diskusijas apie feminizmą, tik priminsime, kad tai sudėtingas bei prieštaringas judėjimas, padaręs įtaką viso pasaulio visuomenėms, moterų (ir ne tik jų) kūrybai ir kritikai. Kita vertus, pastaraisiais metais jos išgyvena svarbių transformacijų laikotarpį, kuris reikalauja atidesnio ir atviresnio požiūrio. Todėl, nors šiuolaikinė kultūrinė ar intelektualinė veikla, ypač moterų literatūra ir kritika, yra paveikta feminizmo ideologijos, jos padarinių bei su ja susijusių kontroversijų, vienareikšmis moterų literatūros ryšys su feminizmu yra diskutuotinas.

Gill Rye pastarųjų dviejų dešimtmečių prancūzų moterų literatūrą vadina „postfeministine“ ir apibrėžia ją kaip nebūtinai atvirai feministinę, tačiau rašomą ir skaitomą istoriniu laikotarpiu, kuris netiesiogiai apima feministinį mąstymą². Taip autorė atskiria gryną „feminis-

² Gill Rye, "Women's Writing", *Abigail Gregory and Ursula Tidd (eds.), Women in Contemporary France*, Oxford and New York: Berg, 2000, 147.

tinį rašymą“ ir skaitymą nuo „moterų rašymo“ ir skaitymo, netiesiogiai susijusių su feminizmu. Šio straipsnio tikslas – problemiška apžvelgti minėtąsias sąvokas ir jas apibrėžti šiuolaikinės moterų kūrybos kontekste, aptarti šiuolaikinės moterų literatūros bei jos kritikos problemas ir parodyti, kaip ir kodėl su lytimi susijusi kritika yra produktyvi bei reikalinga. Straipsnyje pateikiama paskutinių dviejų dešimtmečių prancūzų ir britų moterų kūrybos pavyzdžių, supažindinama su naujausiomis moterų literatūros studijomis, problemomis, su kuriomis susiduria moterų literatūra, atkreipiamas dėmesys į tokių studijų aktualumą šiuolaikinėje postfeministinėje eroje. Moterų literatūros tyrimų išvados, teorinės nuostatos gali būti naudingos nagrinėjant ir lietuvių moterų literatūrą.

Feministinė literatūra ir kritika. Moteriška estetika

Moterų rašymo sąvoka imta vartoti aštuntojo dešimtmečio antrosios feminizmo bangos laikais, kai feminizmo judėjimas pagimdė naują literatūros kritikos kryptį – feministinę kritiką. Prancūzų literatūros feministinės kritikos pradininkė amerikietė Nancy K. Miller feministinį skaitymą apibrėžia taip: „Tai sąmoningai aptariamąjį objektą atkurianti interpretacija, nuolat atidi lyties skirtumui“³. Anot Miller, *feministinė kritika siekia aptarti tai, kas būdinga tik moters parašytam tekstui, tai, kuo jis skiriasi nuo vyriško teksto, šitaip apibrėždama ir patį aptariamąjį objektą, t. y. moterišką arba feministinę literatūrą, kuri, sąmoningai ar ne, yra ideologinė, kritikuojanti patriarchalinę sistemą*. „Man ypač rūpi aptarti du dalykus – bendrą kritikos terpę, t. y. moterų rašymą kaip feministinę pasipriešinimo literatūrą, ir specifines jos raiškos strate-

gijas: moteriško siužeto persvarstymą bei naują kultūrinės erdvės pasisavinimą metant iššūkių vyriškam žvilgsniui.“⁴ Aštuntojo ir devintojo dešimtmečio feministinė kritika sukūrė ir savo objektą – feministinę arba pasipriešinimo literatūrą.

Esminis antrosios anglosaksiško ir prancūziško feminizmo bangos konfliktas atsispindi lyginant dvi skirtingas feministinės kritikos mokyklas. Anglosaksiškasis feminizmas yra egalitaristinis, t. y. grįstas lygybės (*equality*) principu, o prancūziškasis – skirtingumo principu (*différence*). Pirmajam labiau rūpi socialinės, antrajam – psichofizinės moters savitumo problemos⁵. To meto anglosaksų kritikės atsigręžia į ankstesnių kartų moterų kūrybą ir, kaip Miller, joje aptinka gana nuoseklią „moterų pasipriešinimo literatūrą“ su savitu turiniu, tematika, įvaizdžių sistema bei naratyvinėmis strategijomis. Šiai feministinės kritikos kryptiai priklauso Miller bendraamžių veikalai: Sandros M. Gilbert ir Susanos Gubar *Beprotė palėpėje*⁶ ir Elaine'os Showalter *Jų pačių literatūra*⁷. Pirmojo autorės nagrinėja XIX a. moterų kūryboje naudojamas naratyvines strategijas (ironija bei nežymūs literatūrinių konvencijų pažeidimai) bei tam tikrą įvaizdžių sistemą (dviejų moteriškų personažų – teigiamo bei socialiai integruoto ir neigiamo bei pavojingo visuomenei – opozicija; uždara erdvė – pilis, kambarys, spinta ir t. t.), kuria jos nesąmoningai siekė suderinti du prieštarigus asmenybės aspektus – moteriškąjį

⁴ *Ten pat*, 5 (jei nenurodyta kitaip, citatų vertimai yra straipsnio autorės).

⁵ Žr. Susan Sellers, *Language and Sexual Difference: Feminist Writing in France*, New York: Saint Martin's Press, 1991.

⁶ Sandra M. Gilbert, Susan Gubar, *The Madwoman in the Attic: the Woman Writer and the Nineteenth-century Literary Imagination*, New Haven, London: Yale University Press, 1980.

⁷ Elaine Showalter, *A Literature of Their Own*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1999.

³ Nancy K. Miller, *Subject to Change: Reading Feminist Writing*, Columbia University Press, 1988, 29.

„kito“ tapatumą su rašytojos savastimi. Šitaip kritikės demaskuoja kūrybos erdvėje vyraujančią patriarchalinę sistemą ir atkreipia dėmesį į meniniame tekste įrašytus psichologinius moterų rašytojų mechanizmus, atskleidžiančius jų „autorystės nerimą“, psichologinį diskomfortą, patiriamą dėl to, kad imasi tradiciškai vyrams priklausančio autoriaus vaidmens.

Showalter studijoje atkuriamą moterų literatūros tradicija, kuri siejama su moterų(iškos) patirties perteikimu. Svarbiausias Gilbert, Gubar, Showalter ir Miller kritikos uždavinys – parodyti, kad, nepaisant diskriminacijos, moterys visuomet kūrė ir visuomet priešinosi. Kritikės atkreipia dėmesį į tai, kad socialinė, politinė ir kultūrinė moterų izoliacija lėmė jų kūrybos ypatingumą. Tokia feministinė kritika siekia „moterų literatūros“ istoriją apibrėžti kaip skirtingą nuo vyrų ir ieško identifikacijos galimybių šiuolaikinėms rašytojoms, šitaip skatindama jų kūrybingumą bei pasitikėjimą. Svarbu pabrėžti, kad visų trijų minėtų kritikių aptariamos rašytojos (Mary Shelley, Charlotte, Emily ir Anne Brontë, George Eliot, Emily Dickinson, Madame de Lafayette, Madame de Staël, George Sand ir kt.) nebūtinai paliko įrodymų, jog jos sąmoningai rašiusios iš moteriškosios pozicijos. Veikiausiai jos tiesiog norėjo pasakoti istorijas, tačiau dėl jau paminėtų priežasčių tapo Showalter skambiai ir taikliai pavadintomis „jų pačių literatūros“ krypties atstovėmis.

Prancūzų feministinės teorijos, kritikos ir literatūros kūrėjos (svarbiausios jų – Héléne Cixous, Julia Kristeva ir Luce Irigaray), teigdamos, jog lyčių nelygybė glūdi kalbos struktūroje, lyties skirtumų randa meninio teksto stiliuje bei formoje. Jos neieško įkvėpimo ankstesnių kartų moterų kūryboje, o pačios imasi kurti „moterišką rašymą“ (*écriture féminine*)⁸. Jos sureikš-

mina tik moterims būdingų patirčių reprezentacijos svarbą ir tvirtina, kad jai įgyvendinti būtinai drastiški kalbiniai bei meninės formos eksperimentai, nes dominuojančios „vyrishkos“ kalbos normos bei kodai negalų išreikšti moteriškų patirčių. Kadangi dėl termino „moteriškas rašymas“ (*écriture féminine*) kyla nepaprastai daug nesusipratimų, svarbu pabrėžti, kad toks „moterų rašymo“ suvokimas, kai kalbama apie išskirtinai moteriškų psichofiziologinių patirčių reprezentavimą kartu eksperimentuojant su kalba bei menine forma, yra konkretus tam tikram istoriniam momentui (nuo 1960 m. iki 1980 m.) Prancūzijoje būdingas literatūros reiškinys⁹. Jam taikyti „moteriško rašymo“ sąvoką galima ir todėl, kad tuo metu išleista visa virtinė sąmoningai *écriture féminine* meninę programą išpažįstančių moterų kūrybinių. Siekiant išsaugoti šios sąvokos aiškumą, siūloma jos neversti į kitas kalbas taip išlaikant jos autentiškumą. Nemažas feminizmo palikimas čia įneša tam tikros sumaišties. Tai, kas dabar sinonimiškai vadinama „moterų rašymu“¹⁰ ar „moterų literatūra“, neturėtų būti painiojama ir iš karto tiesiogiai suprantama kaip *écriture féminine*.

Nepaisant ideologinių konfliktų, visos to meto feministinės kritikos atstovės teigia, kad egzistuoja moteriška poetika. Gilbert, Gubar, Showalter ir Miller ją sieja su jau minėtais uždaru erdvių, dviejų opozicinių moteriškų charakterių įvaizdžiais ir naratyvinėmis strategijomis, kuriomis laužomos „vyrų“ literatūros konvencijos. O *écriture féminine* teoretikės ir praktikės moteriškąją estetiką grindžia kūno metaforomis ir kūniškais ieškojimais kalboje. Nepaisant skir-

⁸ Sellers, 1991.

⁹ *Écriture féminine* galima aptikti ir kitur, pvz., Didžiosios Britanijos ar kitų Europos šalių literatūrose, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kt.

¹⁰ Toliau straipsnyje pasirodanti sąvoka „moterų rašymas“ vartojama ne *écriture féminine*, o tiesiog moterų kuriamos literatūros prasme.

tumų, abiejų mokyklų moteriškos poetikos teorija netiesiogiai grindžiama prielaida, kad literatūra yra žodžiais išreikšta patirtis, o moterų literatūra – kalba išreikšta moters būtis. Toks požiūris sulaukė pagrįstos kritikos visų pirma dėl to, kad jis kelia rimtų esencializmo problemų. Antra, jis teigia moterų patirties bei kūrybos vienodumą, sunaikindamas arba itin sumažindamas moterų skirtingumo galimybę. Trečia, jis propaguoja moterų kūrybos „getą“, t. y. radikalų atskyrimą nuo universalios vyrų literatūros¹¹. Nepaisant to, kad ilgainiui „moteriškos poetikos“ koncepcija tapo nebeaktuali, aštuntajame ir devintajame dešimtmetyje ji buvo ne tik simptomiška, bet ir politiškai bei meniškai veiksminga. Ji išryškino moterų kūrybos specifiškumą ir panaudojo ją politiškai kaip argumentą kovojant už kūrybines ir socialines moterų teises.

Tokiame kontekste feministinės literatūros sąvoka, taikoma apibrėžti moterų literatūrai, kaip atskirai literatūros rūšiai ar kryptčiai, yra prasminga. Juo labiau kad visais laikais, bet ypač aštuntajame ir devintajame dešimtmeciuose, buvo parašyta nemažai sąmoningos feministinės kūrybos. Jos esama ir dabar. Puikus šiuolaikinės feministinės prozos pavyzdys yra pirmasis Marie Darrieussecq romanas *Truizmai*¹², o kritikės Rye siūlomas vieno jo epizodo paskaitymas – efektyvi šiuolaikinė feministinė kritika¹³. Tai daugiausiai dėmesio sulaukęs ir aštriausių

¹¹ Apie moteriškos estetikos ir poetikos kritiką žr. Jan Montefiore, *Feminism and Poetry*, London: Pandora, 1987; Toril Moi, *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*, London, New York: Routledge, 1988 (vertimas į lietuvių kalbą: Toril Moi, *Lytis/tekstas/politika*, Vilnius: Charibdė, 2001); Rita Felski, *Beyond Feminist Aesthetics*, Cambridge Massachusetts: Harvard University Press, 1989.

¹² Marie Darrieussecq, *Truizmas*, Paris: POL, 1996 (vertimas į lietuvių kalbą: Marie Darrieussecq, *Truizmai*, vertė Stasė Banionytė, Vilnius: Algarvė, 1999; toliau cituojamas šis vertimas).

¹³ Rye, 2000, 139–141.

diskusijų sukėlęs jaunos produktyvios rašytojos kūrinys, parašytas pirmuoju asmeniu, retrospektyviu ir intymiu stiliumi nuolat kreipiantis į skaitytoją. Romane pasakojama apie jauną, neišsilavinusią, seksualiai išnaudojamą (tiek privačiame gyvenime, tiek darbe) moterį, kuri keletą kartų virsta kiaule, tačiau didžiąją veiksmo dalį yra moters ir kiaulės mišinys. Romano veiksmo vieta – Prancūzija amžių sandūroje. Romane yra politinių užuominų, akivaizdu, kad autorė kritikuoja Prancūzijos lyčių politiką, tačiau tai daro įdomiai ir problemiška. Pasakotoja dirba kvepalų parduotuvėje, kuri tėra prostitutcijos verslo priedanga. Rye teigia, kad visiems visuomenės sluoksniams būdingi lyčių galios santykiai yra viena svarbiausių romano temų. Ji atkreipia dėmesį ir į vaikiškai naivų pasakojimo stilį, kuris ryškiai kontrastuoja su seksualiai atviru, beveik pornografiniu romano turiniu¹⁴. Herojė rodoma kaip seksualiai išnaudojama, tačiau tuo pačiu metu – ir bendrininkaujanti prostitutcijos versle. Rye nuomone, tai komplikuoja tradicinį feminizmo propaguojamą moters aukos vaidmenį. Pasakotojai ėmus virsti kiaule, anksčiau kiek atgrasios profesinės seksualinės pareigos nejučia tampa maloniomis; anksčiau net nedvejodama puikiai vaidinusi patirianti orgazmą, pasakotoja sutrinka, ėmusi ją iš tiesų išgyventi. Ji sako:

Nors mano naujoji klientūra jau nusistovėjo, vis dar liko keletas senų nuolatinių lankytojų. Viena vertus, buvau priversta vaidinti, kad nuolat jaučiu tą susijaudinimą, kita vertus – kad visada esu šalta. Tai vargino. Aš painiodavausi savo būsenose nebesuprasdama, kada turiu vaidinti ir kada ne.¹⁵

¹⁴ Šis romanas aptariamas leidinyje, skirtame pornografini literatūrai. John Phillips, „*Truizmas* by Marie Darrieussecq“, *John Phillips, Forbidden Fictions, Pornography and Censorship in Twentieth Century Literature*, London: Pluto Press, 1999, 182–192.

¹⁵ Darrieussecq, 1999, 41.

Įdomu tai, kad, nepaisydama tikrų išgyvenimų, herojė jaučia turinti vaidinti ir toliau. Analizuodama šį epizodą, Rye aptaria įprastą ir, ypač prostitucijos pasaulyje, plačiai paplitusį apsimestinių moterų orgazmų reiškinių, sakydama, kad jis praktikuojamas pataikaujant vyrų tuštybei, kuriant jų seksualinio „šaukimo“ mitą. Todėl, atsisakydama atskleisti tikruosius jausmus, herojė tarnauja seksualinam klientų narcizmui. Kita vertus, kritikė teigia, kad šiuo atveju apsimeitinėjimą galima interpretuoti kaip herojės stiprybę, pranašumą ir vidinį pasipriešinimą – ji mėgaujasi tuo, kuo neturėtų mėgautis, jos partneriui nežinant (jis tikisi apsimestinių orgazmų, nes yra prie jų pripratęs). Šitaip herojei atsiveria tik jai priklausanti erdvė, kurioje ji yra nebe išnaudojamas sekso objektas, bet malonumą patiriantis subjektas. Kita vertus, slaptas orgazmas gali suteikti galios tik tuomet, jei ji jį mėgaujasi laisvai. Jei pasakotoja nutartų klientams parodyti, kad išgyvena tikrą orgazmą, jie arba patirtų dar didesnę malonumą, arba supyktų, kad iki tol buvo kvailinami ir iš tiesų nėra tokie jau geri meilužiai. Taigi lyčių galios santykiai Darreussecq romane toli gražu nėra paprasti ir vienareikšmiai. Vis dėlto matome, kad feministinė kūryba, kaip ir kritika, lieka ideologinė. Ji demaskuoja patriarchalinės sistemos veikimą ir jai priešinasi arba, kaip Darreussecq romano atveju, dalyvauja feminizmo debatuose.

Prieš pradėdant kalbėti apie tai, kuo moterų rašymas po 1990-ųjų skiriasi nuo 1970–1980 m. moterų kūrybos, verta trumpai prisiminti, kokie buvo ankstesnės kartos feminisčių rašytojų bei kritikų tikslai ir ar jie pasiekti. Svarbiausi jų, žinoma – įrodyti, kad moterys visais laikais dalyvavo kultūrinėje ir intelektualinėje veikloje; demaskuoti moterų diskriminaciją ir su ja kovoti, t. y. įrodyti, kad moterų literatūra tokia pat gera kaip ir vyrų, tik šimtmečius ji buvo vertinama vyriškais kriterijais ir dėl to laikoma ant-

rarūše; užtikrinti, kad moterų rašytojų kūriniai būtų įtraukti į bendrosios literatūros kanoną ir deramai vertinami už tikruosius jų nuopelnus; leisti pačioms moterims simbolizuoti savo realybę, t. y. tapti tos realybės vaizdavimo objektais ir *subjektais*; sugriauti kūniškąją bei seksualinę moterišką patirtį gaubiančius tabu, kad moterys galėtų ja dalytis, perduoti ateities kartoms bei keisti vyrų požiūrį į moteris. Kiek iš šių tikslų dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje pavyko įgyvendinti?

Prancūzų literatūros kritikės Nathalie Morello, Catherine Rogers ir Shirley Jordan pateikia visą sąrašą argumentų, įrodančių, kad prancūzų bei britų literatūriname pasaulyje moterys tebėra diskriminuojamos: kasmet išleidžiama kur kas daugiau vyrų parašytų kūrinių; kritiniuose leidiniuose bei populiariojoje spaudoje vienos rašytojos kūryba retai teaptariama atskirai, dažniausiai kelios autorės sugrūdomos į vieną skyrių ir išsamiai kūrinių analizei neskiriama pakankamai dėmesio; moterų literatūra dažnai vertinama seksistiškai ir nuvertinama dėl autorių lyties; jos kritika triviali¹⁶. Kalbėdama apie dabartinę moterų literatūros padėtį Didžiojoje Britanijoje, Emma Parker sutinka su Morello, Rogers ir Jordan, kad moterų autorių kūriniai dėl jų siužetų, kurie dažniausiai susiję su buitimi, moterų gyvenimais, seksualumu ir kitais tapatumo aspektais, dažnai klasifikuojami kaip populiariūs, lengvi skaitiniai, o ne rimta literatūra¹⁷. Nepaisant to, kad, palyginti su aštuntuoju dešimtmečiu, dabar moterų rašytojų yra kur kas daugiau, auga jų kūrinių leidyba ir jos kur kas plačiau pristatomos enciklopedijose ar kritiniuose leidiniuose, iki lygybės dar toli.

¹⁶ Morello; Rodgers, 2002, 8–13; Jordan, 2004, 29; Parker, 2004, 1–15.

¹⁷ Parker, 2004, 6.

Nuo feministinės iki moterų literatūros

Vienintelė užtikrinta ir, ko gero, nebeatšaukiama ankstesnės kartos feministinės kritikos bei moterų rašytojų pergalė yra ta, kad, kaip rašo Gill Rye ir Michaelis Wortonas, moterys šiandieninėje prancūzų (galima teigti, kad ir britų) kultūroje bei diskurse dalyvauja kaip *subjektai*, o ne kaip vyrų geismo, fantazijos ar baimės *objektai*¹⁸. Ši fundamentali laisvė yra svarbiausias moterų rašymo amžių sandūroje bruožas. Visi šio laikotarpio moterų literatūros kritikai pažymi, kad moterų balsai, kurie lyg ir buvo susiviję į vieną – prieš patriarchalizmą ir savotišką priespaudą kalbantį – balsą, suskilo į gausybę skirtingų, tačiau vis dėlto moteriškų balsų. Saujelė „moterų literatūrai“ būdingų žanrų – meilės ir gotiškasis romanai, autobiografija ir kiti – neaprepiamai išsiplėtė. Šiuo metu moterys imasi tokių „vyriškais“ laikomų žanrų kaip detektyvas, trileris, pornografinis romanas ir panašiai. Dar neseniai buvusios daugiausia baltaodės buržuazijos klasės atstovės, dabar rašytojos kur kas aktyviau atstovauja daugeliui etninių grupių, plunksnos imasi darbininkų klasės ir net visuomenės užribio atstovės. Pavyzdžiui, Virginie Despentes prieš sulaukdamą literatūrinės sėkmės dirbo prostitute ir savo romanuose pateikia unikalių to pasaulio aprašymų. Moterų kūrybai tapus tokia įvairia ir daugialype, kyla klausimas, ar galima ir toliau kalbėti apie moterų literatūrą.

Argumentų vartoti moterų literatūros sąvoką galima rasti matant bendras tendencijas, būdingas įvairių moterų kartų kūrybai¹⁹; savitar-

pio įtakas, nes moterų kūryboje dažniau aptinkamos kitų moterų rašytojų įtakos; ypatingą moterų literatūros palikimą. Nepaisant paskutinio XX a. ir pirmojo XXI a. dešimtmečio pradžios moterų kūrybos įvairovės, galima išskirti keletą aiškių tendencijų. Kai kurios jų – naujos, kitos – aštuntojo dešimtmečio feministinės literatūros keliamų problemų tęsinys ir transformacijos, yra ir amžinų moterų literatūros temų. Ryškiausias ir vis populiarėjantis dabartinės moterų literatūros bruožas – seksualinis atvirumas. *Écriture féminine* laikais sekso tema moterų literatūroje buvo susijusi su siekiu deklaruoti ir propaguoti moters seksualinį malonumą kartu griauinant griežtus visuomenės tabu, ypač taikomus moterų seksualumui. Naujausios kartos rašytojos gerokai suproblemina moters kaip seksualinės aukos stereotipą, jų kūryba kelia klausimus apie pornografiją, tapusia aštrių feministinių diskusijų objektu. Moterų kūriniai, kurių dėmesio centre atsideria seksualinė prievarta ar smurtas, dažniausiai smurtas prieš moteris, kelia ne tik suvokimo, bet ir interpretacijos sunkumų.

Kita antrosios feminizmo bangos atnešta ir toliau moterų literatūroje plačiai nagrinėjama tema – motinos ir dukters santykiai, pastaraisiais metais dažnai transformuojami į vaikų ir tėvų santykius. Ankstesnės kartos feminizmas motinos ir dukters santykį suprato kaip moteriškos stiprybės, autoriteto bei teigiamų moterų identifikacijų šaltinį. Pastarųjų dviejų dešimtmečių moterų literatūroje pasirodė priešinga tendencija – moterys aprašo neigiamus ir net žiaurius tėvų, ypač motinų, santykius su vaikais.

¹⁸ Rye; Worton, 2002.

¹⁹ Patricia Waugh skiria keturis antrosios feminizmo kartos etapus: ambivalentinį (septintasis dešimtmetis – de Beauvoir, Lessing, Murdoch), konfesinį (aštuntasis dešimtmetis – Lessing, Drabble, Brookner), dekonstruktyvųjį (devintasis dešimtmetis – Carter, Winterson) ir ekspresyviojo realizmo, derinamo su dekonstrukty-

vizmu (amžių sandūra); Patricia Waugh, „Feminism and writing: the politics of culture“, *Laura Marcus, Peter Nicholis (eds.), The Cambridge History of Twentieth-Century English Literature*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 600–617. Ji kalba daugiausia apie britų literatūrą, tačiau panaši klasifikacija būdinga ir prancūzų literatūrai, skirtumas tik toks, kad konfesinis periodas Prancūzijoje prasidėjo anksčiau ir truko ilgiau.

Kaip ir ankstesnių kartų moterų kūryboje, tebėra populiarūs atskirtumo bei marginalumo temos, nors, priešingai nei pirmtakės, dabartinės rašytojos nebūtinai aprašo tik moteriškus personažus ar tik moterų izoliaciją. Vis dėlto svarbiausia tebelieka tema, visais laikais labiausiai eksploatuojama moterų rašymo – tapatumas. Tradiciškai moterims rašytojoms būdinga nagrinėti lyties tapatumą. Paskutinių penkiolikos metų moterų literatūroje ši tema gerokai išsiplėtė, be lyties, rašytojos ėmė domėtis etnine, politine, šeimynine, istorine, kartos ir, žinoma, savasties tapatybe, kuri susideda iš paties santykio su Kitu. Esama įvairių savasties tapatumo teorijų. Kiekviena jų skirtingai interpretuoja Kito sąvoką. Kol kas mūsų tyrinėjimai leidžia daryti išvadą, kad pagrindinis mąstymo apie save ir Kitą, t. y. apie savasties tapatumą, būdas naujausioje prancūzų ir britų moterų literatūroje yra suvokti save kaip neatsiejamą nuo Kito – save suvokti kaip Kitą arba Kitą kaip save. Psichoanalitinės pakraipos mąstytojos Judith Butler²⁰ ir Diana Fuss²¹ laviruoja tarp lyties ir savasties tapatumų teigdamos, kad jie yra neatsiejami, tačiau kartu kritikuoja lyčių opoziciją, parodydamos, kad tie patys principai veikia lyties bei savasties tapatumo formavimosi atveju. Anot jų, pats subjektas nesuvokia nieko, kas yra už jo arba nėra jis pats – šitaip kritikės atmeta nepažinamus Kito idėjas. Jų tapatumo teorijos remiasi identifikacijos principu. Kitas tampa subjekto dalimi subjektui su juo identifikuojantis. Tad Kitas – tai ne tik subjekto atsiradimo galimybė, bet ir jį praturtinanti instancija bei galimybė išgyventi skirtingumą. Šiuolaikinėje moterų lite-

ratūroje galime pastebėti slopstantį domėjimąsi lyties tapatumu. Tokią tendenciją matome ir, pavyzdžiui, vienos įdomiausių ir itin įdėmiai visų lyčių kritikų studijuojamos šiuolaikinės rašytojos Marie Ndiaye kūryboje. Dažniausiai visi jos personažai – vienos šeimos nariai, kurie dėl nepaaiškinamų priežasčių vienas kitą palieka arba yra paliekami. Jie vienas prieš kitą smurtauja, siekdami amžiams atsikratyti nebekenčiamu artimu žmogumi, tačiau užuot užmušę, suluošina savo auką, o po to yra priversti visą likusį gyvenimą gyventi kartu. Tokia beveik visiems Ndiaye kūriniams būdinga schema paklūsta Butler ir Fuss logikai, pagal kurią nuo Kito neįmanoma atsiriboti, nes Kitas subjektą persekioja iš vidaus.

Nors tokį mąstymą vargu ar galime laikyti būdingu tik moterims, ko gero, būsime teisūs manydami, kad specifinė moterų situacija visuomenėje, intelektiniame diskurse bei mąstymo kultūroje galėjo lemti ypatingą jų atidumą tapatumo problemoms. Svarbu ir tai, kad būtent moters tapatumo klausimas buvo suformuluotas kaip probleminis ir politinis, šis klausimas padarė įtakos kitoms tapatumo politikos, teorizavimo ir jėgos struktūrų kritikos formoms, pavyzdžiui, postkolonializmui. Atidumas, be kitų dalykų, reiškia tam tikrą mąstymo tradiciją, įgūdį ir specifinį moterų intelektinį bei kūrybinį įnašą į tapatumo problematiką literatūroje ir teorijoje. Naujausias moterų rašymas įspūdingai išsilaivina nuo kūniškai, socialiai ar kultūriškai apibrėžto lyties tapatumo vaizdavimo literatūroje. Jį pakeitė daugialypio, įvairaus, konfliktiško bei performatyvaus identiteto įvaizdžiai. Moterų tekstai, meninės bei politinės strategijos taip pat tapo kur kas sudėtingesnės. Pastarųjų penkiolikos metų britų ir prancūzų moterų literatūroje pasirodantys moterų paveikslai menkai teatitinka įprastų lyties vaidmenų repertuarą. Knygoje *Feministinis skirtumas* Barbara Joh-

²⁰ Judith Butler, *Gender Trouble*, New York, London: Routledge, 1999; *The Psychic Life of Power Theories in Subjection*, Stanford, California: Stanford University Press, 1997.

²¹ Diana Fuss, *Identification Papers*, New York, London: Routledge, 1995.

nson įtaigiai siūlo mintį, kad moters sąvoka yra neapibrėžta ir kad šis neapibrėžtumas visų pirma yra feministinės politikos rezultatas, antra – jis produktyvus bei reikalingas tolesnei moters(u) tapatumo(u) raidai, moteriško(u) subjekto(u) tapimui savimi. Juk tai, kad moterys gali kaip tinkamos simbolizuoti savo tapatumą, nereiškia, kad jos turi aiškiai suformuluotą, tvirtą, pažinų ir pažįstamą identitetą²². Šiuolaikinė moterų literatūra yra šio neapibrėžtumo suteiktos kūrybinės laisvės ir intensyvumo rezultatas – tiek autorystės, tiek pačios meninės kūrybos atžvilgiu.

Galima tarti, kad svarbiausias šiuolaikinės moterų literatūros bruožas yra drąsūs ir atviri tapatumų tyrinėjimai, kurie plečia skaitytojų akiratį, ugdo toleranciją ir keičia visuomenės mąstymo stereotipus. Kita vertus, moterys savo kūrinuose nebūtinai renkasi kalbėjimą apie moteris arba kalbėjimą moteriškų personažų lūpomis, ir nebūtinai tik apie moteris dominančias problemas, nors jų kūryboje moteriškų personažų yra kur kas daugiau (o vyriški dažnai neįtikinami). Feministinė kritika dažnai (nors ne visada) moterų tapatumą tekste analizuoja per moteriškus personažus, juos suvokdama kaip tiesiogines autorių saviprojekcijas. Šiuolaikinės moterų literatūros atžvilgiu toks požiūris yra pavojingas ir ne visuomet vaisingas, užuot analizavus charakterius, galima nagrinėti kūrinio logiką, tai, ką ji sako apie lyčių santykius ir moterų tapatumą. Čia galima prisiminti jau minėtą Ndiaye pavyzdį. Jei nagrinėtume tik pagrindinio moteriško personažo paveikslą, matytume patriarchalinės visuomenės užguitą moterį, tačiau jei atkreipsime dėmesį į visų personažų raidą ir turėsime omenyje postfeministinį kontekstą, išvelgsime tiek feministinio, tiek patriarcha-

linio požiūrių kritiką bei kitokio, visa apimančio mąstymo apraiškų. Tai išeities iš abiejų blogybių paieška. Ndiaye meninis pasaulis – uždara savojo (šeimos įvaizdis) svetimumo erdvė, iš kurios neįmanoma ištrūkti, svetimo savyje tragedija. Tame pasaulyje yra vietos ir lyčių skirtumui, ir moteriško tapatumo paradoksui. Viena vertus, moters būtis vaizduojama kaip suvaržyta jos moteriškojo tapatumo, kita vertus, moteris gali pati rinktis, kaip ją išgyventi. Šitaip nagrinėjamos ne personažų, o meninės visumos reikšmės.

Peršasi išvada, kad iki šiol dėl tam tikrų priesasčių feministine laikoma moterų literatūra amžių sandūroje peraugo tokį apibrėžimą, tačiau negalima pasakyti, kad feministinės literatūros reiškinys visai išnyko. Tai, kad moterų kūrybos nebegalima beatodairiškai sieti su feminizmu, nereiškia, kad feminizmą galima visai išleisti iš akių. Jordan taikliai pažymi: „Moterų rašymas’ iki šiol yra negincijama literatūros kategorija būtent dėl to, kad yra prieštaringa. Tai svarbi mąstymo apie moterų rašymą kategorija“²³. Feministinė literatūra yra svarbus mąstymo apie šiuolaikinę moterų literatūrą aspektas, kuris gali padėti apčiuopti pasikeitimus visuomenėje ir moterų kūrybinių poetikoje. Ši poetika antrosios feminizmo bangos laikotarpiu buvo vienpusė, ją ribojo nelygiateisė moters kūrybinė padėtis. Kyla pavojus pasiduoti vienai arba kitai tendencijai – moterų rašymą traktuoti feministiškai arba teigti, kad lyties klausimas visai nebeaktualus. Šiuo kritiniu didelių pokyčių moterų literatūroje metu reikia išlaikyti tinkamą abiejų polių pusiausvyrą, atkreipiant dėmesį į jų sąveiką. Turint galvoje tai, ką Rye vadina „postfeministine literatūra“, svarbu suvokti, kad dabartinė moterų kūryba randasi tokioje visuomenėje ir to-

²² Barbara Johnson, *The Feminist Difference*, Cambridge: Harvard University Press, 2000.

²³ Jordan, 2004, 16.

kiu laikotarpiu, kai visa tai, kas rašoma (ypač tai, kas rašoma moterų), yra rašoma feministinio judėjimo (vieni sakytų – praėjusio, kiti – tebevykstančio) fone, feministinio žinojimo arba žinojimo apie feminizmą prisodrintoje kultūrinėje ir ideologinėje aplinkoje. Be kitų dalykų, feminizmo „fonas“ šiuo atveju apima ir feminizmo suteiktas laisves, kuriomis naudojasi šiuolaikinės moterys. Kita vertus, būtina rimtai atsižvelgti į postfeministinėje visuomenėje bei moterų savi-vokoje vykstančius ar jau įvykusius pasikeitimus. Tai, kad beveik visos apie 1990-uosius karjerą pradėjusios rašytojos kategoriškai neigia rašančios laikydamosi „moters pozicijos“ ir nenori būti kategorizuojamos lyties atžvilgiu, reiškia, kad jos jaučiasi visavertėmis diskurso ir kultūros dalyvėmis, o ne autsaiderėmis. Dauguma jų teigia savo kūryboje keliančios universalias egzistencines problemas, tačiau savasties tapatumo problema, kuri visuomet buvo esminė moterų literatūros problema, taip pat yra universali.

Vidinė kūrybinė laisvė ir branda, galėjimas rašyti neapsibrėžiant pozicijos yra viena feminizmo pergalių, tačiau būtų klaidinga teigti, kad tai automatiškai ištrina visus lyties skirtumus. Nors pastarųjų dešimties metų pokalbių su prancūzėmis ir britėmis rašytojomis medžiaga liudija, kad dauguma jų nelaiko savęs feministėmis ir jokiū būdu – feministinės literatūros kūrėjomis, vis dėlto reta tokių, kurios neigtų, jog jų lytis daro įtaką jų kūrybai. Tai svarbus teiginys, reikalaujantis literatūros tyrinėtojų dėmesio, ypač šiuo metu, kai moterys turi beprecedentinę galimybę nevaržomos kurti ir kelti sau rūpimus klausimus ne kaip moteriškus, o kaip universalius. Iš tiesų būtų sunku rasti vien feministines ar lyties problemas nagrinėjančių jaunų rašytojų. Lyties problematika jų kūryboje darniai įtraukiama į kitų problemų audinį.

Vėl prisiminkime Ndiaye kūrybą. Kritikai nesutaria, ar lyčių nelygybės klausimas joje yra

svarbiausias. Beveik visų Ndiaye kūrinių centre – jauna moteris, desperatiškai ieškanti kelių į bendruomenę (šeimą), kuri dėl nepaaiškinamų ir neaiškinamų priežasčių lieka neprieinama. Straipsnio autorė yra rašiusi: „Svarbu pažymėti, kad lyties tapatumas jai [Ndiaye] nėra aktualus“²⁴ ir citavusi Leslie Hill, kuri savo ruožtu teigia: „Nors Ndiaye knygoje tyrinėjama dilema liečia moteris, kartais net ir labai stipriai, vargu ar ji būdinga tik moterims.“²⁵ Iš tiesų – Ndiaye kūryboje svarbiausios yra svetimumo ir atskirtumo problemos. Andrew Asibong jas sieja su rasine diskriminacija, nes autorė yra Prancūzijoje gimusi ir augusi mulatė. Jis teigia, kad prancūzišką šeimą ir naciją nuolat vaizduodama kaip nepasiekiamą tvirtovę, autorė siekia demaskuoti prancūzų visuomenės rasizmą, nukreiptą prieš nesuprantama kodėl svetimus subjektus, kurie pagrįstai ir natūraliai jaučiasi turį priklausyti prancūzų visuomenei, kuri juos išauklėjo²⁶. Kita vertus, Colette Sarrey-Strack²⁷ ir Jordan²⁸ (taip manančių yra ir daugiau) yra tvirtai įsitikinusios, kad Ndiaye kūryboje akivaizdi opozicija tarp skaudžiai atskirtų moteriškų ir silpnų, kvailų bei mizoginiškų vyriškų personažų turi būti interpretuojama kaip lyčių nelygybė. Lyties problema Ndiaye kūryboje neapibrėžiama. Viena vertus, ji atrodo visa apimanti, kita vertus, išvengia tokio įvardijimo, nes sutampa su kitomis – rasės, atskirtumo – problemomis. Toks neapibrėžtumas veiksmingas pirmiausia dėl to, kad užsimena apie dvilypę

²⁴ Eglė Kačkutė, „Tapatumo problema Marie Ndiaye romane“, *Literatūra* 46(4), 2004, 98.

²⁵ Leslie Hill, „From Order to Adventure: Women's Fiction since 1970“, *Sonya Stephens (ed.), A History of Women's Writing in France*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 182.

²⁶ Andrew Asibong, *Metamorphosis and the Métèque* (nespausdinta daktarinė disertacija, apginta Londono universitete, 2004).

²⁷ Sarrey-Strack, 2002.

²⁸ Jordan, 2004.

moters padėtį postfeministinėje visuomenėje. Be to, autorė svarsto ir kitokias „modernios rasistinės-fetištinės-kapitalistinės visuomenės“²⁹ ydas, patriarchalizmas tėra viena iš jų. Šitaip rašytoja išplečia lyties problemą iki universalaus lygmens ir paverčia ją aktualia ne tik tam tikrai grupei, bet visai visuomenei.

Tą patį galima pasakyti ir apie škotės Alison Louise Kennedy kūrybą, kurioje susipina tais pačiais principais konstruojamų tapatumų – tautinio, lyties ir savasties, kuri ypač susijusi su religiniu išgyvenimu – visuma. Visi Kennedy romanai, dažnai ir trumpoji proza, atitinka *bildung* struktūrą, visų jų svarbiausia tema – intymūs žmonių santykiai (autorė dažnai giriamą už atvirą moters seksualumo vaizdavimą), o didžiausia problema – personažų negalėjimas kalba išreikšti to, ką jaučia. Eluned Summers-Bremner rašo, kad svarbiausia čia yra perskyros figūra³⁰. Ji skiria seksualinį potroškį nuo troškimo jausmus išreikšti kalba, skiria išraiškos poreikį ir išraiškos galimybes. Visa tai kritikė sieja su autorės šotiška tapatybe. Škotija yra didžiausios pasaulio imperijos, pasaulio centro dalis, tačiau kartu ir – Europos provincija. Kaip Jungtinės Karalystės segmentas, ji išreiškia visuotinę pažangą, kaip jos provincija – atskirtumą ir stagnaciją. Anot Bremner, Kennedy personažai šotiškosios savasties dramą išgyvena visuose savo tapatumo lygmenyse, tai atsispindi ir jos kūrinių kalboje, kuri yra poetiška ir turtiną, tačiau sykiu kapota ir savotiškai skurdi. Formaliai, dabartiniu požiūriu, sąvoka „moterų rašymas“ nurodo tik autorių lytį, tačiau, kaip matome, problema yra kur kas sudėtingesnė. Ji apima postfeministinę kūrybos sluoksnį, pusę šimtmečio feministinės literatūros bei kritikos ir kartu tėra tik literatūra, parašyta moterų.

²⁹ Asibong, 164.

³⁰ Eluned Summers-Bremner, “‘Fiction with the Thread of Scottishness in its Truth’: The Paradox of the national in A. L. Kennedy”, *Parker*, 2000.

Moterų literatūros kritika – galimybės ir sunkumai

Nepaisant moterų literatūros įvairovės, ji yra literatūros kritikos kategorija ir reikalauja teorinio apibrėžimo. Istoriskai ji vystėsi kaip skirtinga nuo vyrų. Tai matėme visų trijų „moteriškos poetikos“ teoretikų darbuose, tai pabrėžiama ir šiuolaikiniuose kritikos leidiniuose. Pavyzdžiui, 1996 m. ambicingoje Dianos Holmes prancūzų moterų literatūros apžvalgoje autorė moterų kūrybą lygina su atitinkamo laikotarpio ar žanro vyrų kūryba ir aptinka siužeto (destruktyvi tradicinių siužetų transformacija), pasakojimo ir naracijos skirtumų³¹. Holmes išvardija net aštuonis moterų rašymui būdingus bruožus, kurie jį skiria nuo vyriško rašymo. Kita vertus, autorė nesiima teigti tų bruožų amžinumo ar absoliutumo. Atvirkščiai, iš prancūzų rašytojos Colette pasiskolinusi siuvinėjimo metaforą moterų rašymui apibrėžti, ji sako: „Šitaip suvokiant, geriausia moterų rašymą įsivaizduoti ne kaip tvarkingą užbaigtą raštą, kuris leistų visiems laikams apibrėžti specifinį jo moteriškumą, bet kaip nebaigtą siuvinį su nevienodu, bet įžiūrimu raštu, per kurį galima atsekti besikartojančias spalvas, audimo tipus ir motyvus“³². Toks moterų literatūros suvokimas veiksmingas ir įdomus, tačiau ribojantis. Tai tarsi reikštų, kad moterų kūryba nėra reikšminga pati savaime. Johnson savo knygoje kalba apie skirtingumo ir lygiateisiškumo santykį šiuolaikinio feminizmo ir moterų literatūros kontekste³³. Skirtingumą ir lygiateisiškumą suvokiant kaip opoziciją, bet kokie pačių moterų skirtumai tampa epistemologiškai neįmanomi. Lyties skirtumo ir lygybės sąvokos nepaneigia viena kitos, moterų litera-

³¹ Diana Holmes, *French Women's Writing, 1848–1994*, London: The Athlone Press, 1996.

³² *Ten pat*, 268.

³³ Johnson, 2000.

tūra yra tokia pat vertinga kaip vyrų, ji yra pasaulio literatūros dalis, tačiau viduje turi tam tikrų skirtumų. Taigi moterų literatūra yra reikšminga ir įdomi nagrinėjama atskirai nuo vyrų literatūros. Analizuodami moterų kūrybos panašumus ir skirtumus, daugiau suvoksime apie visuomenės raidą ir moterų savijautą joje, apie visuomenės ir literatūros dialogą svarstant moterų klausimą. Svarbu pabrėžti, kad ir feministinė, ir moterų literatūros kritika, kurią vargu ar galima laikyti atskira kritikos mokykla, domisi ne pačia menine kūrinio struktūra, o tuo, kokias reikšmes ta struktūra kuria.

Moterų literatūrai iš feministinės ilgainiui tapus „moterų“ ir feministinei kritikai nebepajėgiant tinkamai jos aptarti, kritika taip pat patyrė pokyčių. Galima sakyti, kad šiuo metu ji netgi išgyvena krizę, o tai visuomet yra įdomiausias bet kokios raidos tarpsnis. Kaip minėta, paneigus tiesmuką moterų rašymo ryšį su feminizmu, tampa problemiška ir moterų literatūros sąvoka. Ją reikia iš naujo apibrėžti ir teorizuoti. Pažiūrėkime, kaip tai daro naujausios prancūzų ir britų moterų literatūros tyrinėtojai. Svarbiausia teorinė nuostata yra ta, kad moterų literatūrinei produkcijai daro įtaką jų, kaip socialinės grupės, turinčios savotišką poziciją visuomenėje, patyrusios ir tebepatiriančios specifinį santykį su knygų leidyba (o kartu ir kūryba), ypatingumas. Nebeverta moterų literatūroje ieškoti esencializmo, fiziškai su lytimi susijusios estetikos. Būtų neteisinga moterų literatūrą laikyti ideologine, apsiribojančia tik moterims būdingomis temomis ar skirta tik moterims. Ją reikėtų suvokti kaip nepaprastai plačią ir atvirą kategoriją, kokią, tarkime, yra ispanų, prancūzų, bet kokios kitos kalbos literatūros, arba regioninės, pavyzdžiui, Karibų jūros salų literatūra, kuri nenubrėžia jokių kūrybinių ar interpretacinių ribų.

Panagrinėkime ir moterų rašymo kritiką. Pirmiausia į akis krenta tai, kad dauguma šiai te-

mai skirtų leidinių yra straipsnių rinkiniai, o ne teoriškai nuoseklios studijos. Kai kuriuose rinkiniuose, skirtuose tik moterų kūrybos kritikai, tačiau neapsiribojančiuose vien feminizmo arba su lytimi susijusia kritika, teigiama, kad jų tikslas – skirti daugiau dėmesio moterų kūrybai, ją plačiau aptarti profesionaliai. Knygos *Naujos rašytojos: nauji balsai?* sudarytojos Nathalie Morello ir Catherine Rogers teigia: „Nenorėjome naujų autorių automatiškai uždaryti feministinėje kritikoje, nes nenorėjome atsakyti kitų požiūrių, be to, nebuvo tikros, ar feministinis aspektas geriausiai tinka kiekvienai autorei, ar yra veiksmingiausias siekiant išryškinti jos rašymo originalumą“³⁴. Jų nuomone, tai, kad moterų literatūra gali ir turi būti skaitoma jau neprimetant feministinio požiūrio, yra pozityvus laiko ženklas. Tokio požiūrio laikosi ir rinkinio apie naujausią britų moterų literatūrą sudarytoja Emma Parker³⁵. Visos trys kritikės mano, kad atėjo laikas profesionaliai kritikai, kuri išryškintų tai, kas moterų literatūroje yra universalu ir kas, galimas daiktas, pasi-meta ją sijoiant per feministinės ir populiarios literatūros rėtį, taip ją pasmerkiant būti ant-rarūše, vien moterų literatūra³⁶. Taigi lyties skirtumui atidžios interpretacijos neeliminuoja literatūrinės kritikos kitais aspektais galimybės bei būtinumo.

Kita vertus, *atidumas lyties specifikai tekste, kurį pasiūlėme vadinti su lytimi susijusia kritika*, visada bus aktualus bei produktyvus. Kaip Jordan taikliai pastebi: „Kol moters, kaip atskiros kategorijos, suvokimas bus veiksmingas, niekada negalėsime galutinai teigti, kad moterų rašymo klasifikacija yra atgyvenusi“³⁷. Su lytimi

³⁴ Morello; Rodgers, 2002, 25.

³⁵ Parker, 2004, 1–15.

³⁶ *Ten pat.*

³⁷ Jordan, 2004, 13.

susijusi kritika yra svarbi, kad įteisintų moterų literatūrą kaip universalią, tačiau išlaikytų atidumą jos savitumui, jei ne prasmės, tai stiliaus ar pasaulėjautos atspalviui. Tokios teorinės nuostatos laikantis parašyta viena iš nedaugelio nuoseklių studijų, skirtų moterų kūrybai – Shirley Jordan knyga *Šiuolaikinis prancūzų moterų rašymas: moterų vizijos, moterų balsai, moterų gyvenimai*. Nors ši straipsnyje gausiai cituojama knyga, kurioje autorė nagrinėja šešių jaunų prancūziškai rašančių moterų kūrybą, yra įdomi ir savitai naujoviška, kupina vertingų išvalgų, ji įkvėpta feministinės „atidumo lyties skirtumui“ tradicijos ir skiria per didelį ir per daug tiesmuką dėmesį lyties problematikai. Sakydama, kad svarbiausia paskutinio moterų literatūros periodo tema yra tapatumas, autorė apsiriboja lyties tapatumo analize ir konstatuoja, kad visos autorės vienu ar kitu būdu jį problemina, savo kūryboje pateikdamos veikiau kontroversiškas moterų tapatumo versijas. Kadangi Jordan aptaria gana skirtingo meninio lygio, tematikos ir meninės vaizduotės tekstus, šie nepaprastai svarbūs aspektai lieka užgožti lyties klausimo.

Knygos *Šiuolaikinė moteriška literatūra* autorė Colette Sarrey-Strack bei straipsnių rinkinio *Realizmo ir postmodernizmo beiėškant* sudarytoja Beate Neumeier dažnai „postmodernistinėmis“ vadinamas menines praktikas sieja su rašytojų lytimi. Neumeier išskiria tris moterų rašymui būdingus „postmodernius“ aspektus: eksperimentinių metodų bei realistinių konvencijų derinimą, sugrįžusį susidomėjimą pasakomis bei etikos klausimais. Ji rašo: „Estetinį žaisimą derindamos su etiniais įsipareigojimais, moterys rašytojos yra naujausių kultūrinių įvykių vedlės. Postruktūralistinės prielaidos apie tai, kad subjektas tėra konstrukcija, moters apibrėžimas kaip už simbolinės tvarkos esančio Kito atitinka tikrą moterų patirtį. Moterų

literatūrinis interesas išbandyti ir peržengti tekstines ribas kyla iš jų realybės. Tai suteikia ypatingą kritinį postūmį“³⁸. Kaip matome, specifinė moterų situacija visuomenėje yra tiesiogiai siejama su estetiniais ir meniniais jų kūrybos ieškojimas bei eksperimentais. Meninės tikrovės ir lyties santykio problema lieka pati sudėtingiausia moterų literatūros kritikos problema. Sunku atrasti būdą apie jį kalbėti vengiant esencialistinių samprotavimų ir meniniame tekste išlaikant atidumą lyties specifikai, kuri, kaip pripažįsta visi šia sritimi besidomintys tyrinėtojai, yra akivaizdi. Vienas galimų problemos sprendimo būdų yra galvoti, kad dėl ypatingos visuomeninės ir kūrybinės padėties moterys atranda naujų literatūros formų, kurios savo ruožtu atveria netyrinėtų literatūrinių galimybių. Tokia forma galima laikyti Colette sukurtą žanrą – autofikciją. Michaelis Sheringhamas jį apibrėžia taip: „Rašytojas tekste skleidžiasi tikrąja savo tapatybe, tačiau pasakojime gausu atvirai prasiųmanytų elementų, tad skaitytojui sunku pamatuoti tiesos ir prasimanymo santykį“³⁹. Autofikciją labiau naudoja moterys, tačiau ją perėmė ir vyrai, taip įrodydami, jog tai universalus, tačiau iki tol neeksploatuotas literatūros žanras.

Taip interpretuoti galima ir kitus literatūrinės kūrybos aspektus, tarkime, šiuolaikinės moterų kūrybos tendenciją vengti autoritetingo naratyvinio balso ir pasakojimo hierarchijos, ieškoti būdų visiems personažams suteikti vienos svarbos. Kaip pavyzdį galime paimti britų (velsiečių kilmės) rašytojos Trezzos Azzopardi

³⁸ Neumeier, 2000. Postmodernizmo ir feminizmo bei moterų kūrybos santykiai yra išsamiai aptarta tema. Žr., pvz., Lidia Curti, *Female Stories, Female Bodies: Narrative, Identity and Representation*, London: Macmillan Press, 1998.

³⁹ Michael Sheringham, „Changing the script: women writers and the rise of autobiography“, *Sonya Stephens, A History of Women's Writing in France*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 190.

romaną *Sléptuvė*⁴⁰. Didžioji romano dalis parašyta žiūrint vaiko akimis. Tai jauniausios penkias dukteris auginančios Gaucci šeimos dukros Dol (Dolores) balsas, kuris skaitytoją veda į jos pačios tapatumą kuriantį pasakojimą, sutampančią su šeimos iširimo istorija. Kitą romano dalį pasakoja jau suaugusi Dolores. Visa apimančio pasakojimo strategija slypi tame, kad nainvus, vaikiškas pirmojo asmens naratyvinis balsas dažnai nejučia tampa visažiniu trečiojo asmens pasakotoju. Viena vertus, tokia strategija sukuria pasakojimo iš ribotos vieno personažo perspektyvos iliuziją, taip kviesdama skaitytoją identifikuotis su pasakojamuoju balsu. Kita vertus, perėjimai nuo riboto pirmojo asmens į visažinio trečiojo asmens pasakojimą greiti ir nepastebimi, todėl skaitytojas, nesuvokdamas, kad pasakotojas pasikeitė, ir toliau su juo identifikuoja. Tokia strategija tampa ypač veiksminga, kai imama pasakoti Dolores tėvo, pagrindinio smurto ir destrukcijos generatoriaus romane bei svarbiausio šeimos iširimo kaltininko, balsu. Tai jokiū būdu nėra tik moterims būdinga strategija, tačiau prisiminus solidžią feministinių romanų, suteikiančių balsą nebylioms ir dažnai neigiamoms moteriškoms būtybėms, tradiciją (pvz., Jean Rhys *Plati Sargaso jūra*, *Wide*

Sargasso Sea), atrodo, kad moterys labiau linkusios ieškoti skirtingiems požiūriams atvirų pasakojimo būdų.

Galima daryti išvadą, kad „moterų rašymo“ sąvoka XX ir XXI a. sandūroje yra daugialypė. Suformuota antrosios feminizmo bangos laikais ir iki 1990 m. ėjusi koja kojon su feminizmu, dabar ji tapo kur kas platesnė. Ji apima ne tik feministinį rašymą ir ideologinę jo kritiką, bet visą moterų kūrybą, kuri, nebūtinai ideologiškai angažuota, vis dėlto netiesiogiai dalyvauja feministiniame diskurse. Kadangi pastarieji penkiolika metų yra didelių pasikeitimų moterų rašyme laikotarpis, šiuolaikinės moterų literatūros kritika (irgi nebūtinai atidi rašytojo lyčiai, tačiau dažnai pasirenkanti tokį požiūrį) turi skirti pakankamai dėmesio moterų autorių keliamoms lyties problemoms, tačiau neapsiriboti tik jomis. Didžiausi šiuo metu moterų literatūros kritikos sprendžiami klausimai – meninio teksto bei lyties santykio apibrėžimas vengiant esencialistinių nuostatų ir tinkamas meninių moterų literatūros tekstų savybių, kokybės aptarimas jų nenuvertinant. Linktume manyti, kad dėl ypatingos padėties visuomenėje, meninės kūrybos srityje ir savito moterų literatūros palikimo rašytojoms yra labiau būdinga savo kūryboje gilintis į tam tikras problemas, pavyzdžiui, tapatumo, ir ieškoti specifinių meninių būdų tai daryti, tarkime, kurti visa apimančios pasakojimo strategijos modelį.

⁴⁰ Trezza Azzopardi, *The Hiding Place*, London: Picador, 2000.

OLD AND NEW WAYS OF THINKING ABOUT WOMEN'S WRITING

Eglė Kačkutė

Summary

The article is a speculation on whether the category of women's writing continues to be applicable and/or indeed operative. It is argued that the effectiveness of women's writing lies in identifiable trends, mutual influences and its particular heritage. A brief historical outline of women's writing and criticism

defines feminist literature as articulated by feminist criticism, whereas women's writing is seen as a broad field of literary studies hardly restricted by any framework of interpretations. Women's writing is said to be a part of and active participant in the literary process as a whole, and as such offers particular

explorations in literature that have been overlooked, ventures into new ways of treating common topics, notably identity. Through the analysis of examples from contemporary French and British women's pro-

se, the article claims that although complex and ambiguous, the category of women's writing remains a valuable lens through which to look at literary narratives written by women.

Gauta 2005 10 20

Priimta publikuoti 2005 10 30

Autorės adresas:

Literatūros istorijos ir teorijos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

El. paštas: egle@cantab.net